

Mässan – terapi eller tillbedjan

I *Kritik av det praktiska förnuftet* gjorde Immanuel Kant sin väl kända iakttagelse: »Två saker fyller sinnet med ständigt förnyad och tilltagande beundran och respekt, ju oftare och mer ihållande reflektionen ägnar sig åt dem: stjärnhimlen över mig och morallagen inom mig.» Morallagen, medvetandet om och möjligheten att välja mellan rätt och fel, själva medvetandet om skulden är inte minst det som gör människan mänsklig. Inte för att det är mänskligt att fela utan för att det är mänskligt att veta att vi felar.

Bara människan kan ha skuld i moraliskt medveten mening. Skulden blir såväl ett adelsmärke som en akilleshäl för människan, en plågsam tagg i köttet, samtidigt som den ger henne en särställning i skapelsen. För ingen annan varelse längs Vintergatan vet vad skuld är, med förmåga att välja mellan olika handlingar utifrån deras moraliska karaktär.

Däri ligger människans komplexitet. Ty det är åt människan som Gud anförtrott det svåraste uppdraget av alla: Att vara människa. Att vara Guds avbild i världen. Hennes plåga är att hon har såväl förmåga som oförmåga. Hon kan bli ett helgon. Och hon kan ha skuld och vara en syndare med moraliskt ansvar inför Gud och människor.

En följd av detta paradoxala är att synen på människan och hennes värde ofta blir motsägelsefull. Att varje människa har ett i Gud rotat värde oavsett hennes moraliska karaktär, sexuella läggning, könsidentitet, ras, ursprung, kapitaltillgångar, i kristen tro en självklarhet. Ingen får lov att kränkas, eller som Birgitta Trotzig uttrycker det i *En berättelse från kusten*: »... du har ingen rätt att förakta mig, för mig också har han lidit». Tänk bort Kristi förlåtelse och vår värld hade sett annorlunda ut. Tänk bort Kristi nåd och vårt samhälle hade varit ett annat.

I det perspektivet blir det intressant att följa de olika linjerna i Kyrkohandboken. Den människosyn respektive gudsbild som växer fram är direkt beroende av vilka alternativ som väljs. Skillnaden kan bli påtaglig. Å ena sidan kvarstår möjligheten att fira mässan mycket nära 1986 års handbok, å den andra är det fullt möjligt att fira den utifrån en mer oklar människosyn och en närmast deistisk gudsbild.

Att det funnits en terapeutisk ambition i många av alternativen är uppenbart. Mässan har kommit att mer riktas mot deltagarna än mot Gud, betoningen att ligga mer på begriplighet än på helighet. Förvisso har förlåtelsens verklighet en terapeutisk verkan, varje präst som ofta tagit emot och själv gått till bikt vet detta. Men det terapeutiska är en effekt av vad som faktiskt sker i mottagandet av förlåtelsen och nattvardens gåvor, inte en förutsättning för hur böner, syndabekännelser och förlåtelseord ska formuleras.

Därmed är vi inne på den kluvenhet i Kyrkohandboken, som blir följd av de många alternativen. Högmässan kan inte bara få helt olika språkliga utformningar, inte bara firas med de många momenten i delvis olika ordning, inte bara gestaltas kyrkomusikaliskt väldigt skiftande, utan dess teologiska profil kan bli direkt oklar.

Konsekvensen blir att vad som riskerar att firas på många håll är närmast en terapeutisk, moralistisk och deistisk gudstjänst med en fromsint andlighet. Gudsbilden får mer karaktär av en allmänreligiös deism än den Gud som uppenbarats i Kristus. Ett exempel är inledningsord nr 6, som talar om »fjällens och det öppna landskapets Gud, skogarnas och den rika mångfaldens Gud ... det pulserande livets Gud ...»

Även om bredden i Kyrkohandboken är påtaglig – Olaus Petri klassiska syndabekännelse har tagits med i en språkligt vacker bearbetning – och ordvalen säkert är väl genomtänkta, så är intrycket att det mer terapeutiska och försiktigt formulerade dominerar. För synden är besvärlig och inte precis på modet. Likadant är det med konkretionen i realpresensen.

Flera av nattvardsböerna präglas av detta. De sakramentala gåvornas kroppslighet, materialiseringen av Kristi närvaro i brödet och vinet, blir minst sagt vag i exempelvis nr 8 där det sägs, »räck oss i detta bröd och vin din välsignelse och kärlek», medan realpresensen är helt frånvarande. I alternativ 4 jämföras Kristi närvaro i brödet och vinet med hans närvaro i »varje dags förväntan, i arbete, lek och vila ... i bön och lovsång, i bröd och vin». Men det är en substantiell skillnad mellan den gudomliga allestädesnärvaron och Kristi kropp och blods närvaro i brödet och vinet.

Kanske blir den terapeutiska karaktären som tydligast i alternativen till inledningsord, bön om förlåtelse, överlåtelsebön och förlåtelseord. Inga av dessa är lätta att formulera, fallgroparna är många. Som att just förringa skuldens realitet i den kanske goda avsikten att ingen ska känna sig just förringad. Eller omformulera skuldproblematiken till en mer terapeutisk åkomma. Eller att förvandla förlåtelsens radikalitet till gudomlig snällhet som inte kräver försoning i Kristus.

Synden devalveras till en kärleksbrist i Bön om förlåtelse nr 4, »... jag har brustit i kärlek till dig, till skapelsen, till mina medmänniskor och mig själv ...» och i löftesorden nr 1 och 2 blir det en närmast snäll gudom: »Gud som är oändlig i sin kärlek älskar, befriar och förlåter oss». Ingenting av detta är fel. Men när den bistra realiteten i att människan är en syndare undviks blir det fel liksom när Gud blir mer snäll än helig – när nåden mer blir välvilja än radikal nåd.

Förlåtelsens mysterium av nåd för det oacceptabla ger dignitet åt den lilla människan. Jesus accepterade varken äktenskapsbrott eller korruption men accepterade och förlät såväl synderskan i Symeons hus som den korrupte tullaren Sackaios. Jesus var förlåtelse för dem. Redan före deras ånger och omvändelse väntade Jesus dem, och de mest usla och föraktade sökte han upp för att ge dem del i sitt rike. Förlåtelsen är gåvan som väntar på sin mottagare.

Ansvar är därför stort för varje församlings präster och förtroendevalda för att forma en bärande liturgi utifrån den nya Kyrkohandboken. Ändå lär man nog på många håll argumentera mer för de alternativ som känns bra, uppfattas som fina eller hur man tror att folk ska reagera, än de som har teologisk halt och rötter i den allmänkyrkliga traditionen. Kyrkans tvåtusenåriga erfarenhet av att fira den gudomliga liturgin visar emellertid, att där möter såväl den djupaste tillbedjan av Gud som en tolkning av människans existentiella livsfrågor.

Det kan vara frestande att välja alternativ med hela arsenalen av tidstypiska signalord, men detta kan visa sig vara att överge inte bara god allmänkyrklig teologi utan människan själv. För hennes djupaste trauman kräver Guds radikala ingripande. Som i Kristi försoning på korset.